

Ax – Kulturorganisationer i samverkan
www.axkultur.se
info@axkultur.se

REMISSVAR SOU 2023:58

INLEDNING

Ax – Kulturorganisationer i samverkan lämnar här sitt remissyttrande om Kultursamhället – utvecklad samverkan mellan stat, region och kommun. Inledningsvis vill vi berömma utredningen för att en bred dialog har förts med många olika parter som har fått höras. Inte med detta sagt att vi nödvändigtvis håller med utredningens alla slutsatser, men detta är en styrka utredningen har haft i sitt arbete.

Skrivelsen är strukturerad utifrån en inledande sammanfattning som mycket kortfattat framhåller Ax yttranden, efter detta följer sammanfattade ställningstaganden som kortfattat beskriver Ax yttranden om utredningens förslag. Efter detta följer fördjupande resonemang som mer omfattande beskriver behov, utmaningar och brister som Ax anser vara betydelsefulla för både utredningen och den kulturpolitik som mottar denna.

Ax lägger tyngdpunkten i sitt yttrande på de områden av utredningen som berör det fria och ideellt organiserade kulturlivet. Detta avser det ideellt organiserade kulturlivet som inte utgör en del av offentlig sektor, med andra ord en betydande del av det kulturliv som ryms inom civilsamhället.

SAMMANFATTNING

Ax ser ett tydligt behov av en kulturpolitisk strategi som tar till vara behoven inom det fria och ideellt organiserade kulturlivet. Utredningen varken beskriver eller föreslår konkreta åtgärder för att tydligare eller kraftfullare inkludera dessa strukturer i dialogerna eller i själva kultursamverkansmodellen. Det saknas konkreta förslag för att stärka dialogerna och att klargöra det regionala ansvaret för det fria och ideellt organiserade kulturlivet. Möjligen behöver kultursamverkansmodellen kompletteras för att uppnå detta på ett effektivt sätt.

Vi ser att utredningen har gjort ett ganska gediget arbete med terminologin, ett arbete som kulturområdet och kulturpolitiken har ett mycket tydligt behov av, men tyvärr kan vi inte anse att utredningens begreppsutredning är tillräcklig. Därtill vill vi framföra att begreppsanvändningen i utredningen i vissa fall även brister. För att beskriva och förklara det fria och ideellt organiserade kulturlivets strukturer och behov är en förnyad och utvecklad terminologi nödvändig.

Utredningens förslag att inkludera fler nya konst- och kulturformer samt kommuner i kultursamverkansmodellen utgör intressanta och framåtsträvande förslag, men det är inte utan att det finns möjliga risker och problem med sådana förändringar.

SAMMANFATTADE STÄLLNINGSTAGANDEN

Ax menar att utredningen har en styrka i sitt arbete med begrepp och att definiera dessa vilket bidrar till en tydlighet som ofta saknas. *Det fria kulturlivet, professionella kulturskapare* samt *det ideellt organiserade kulturlivet* (jfr. s.143–144, 150) definieras på tydliga sätt och där så passande motiveras begrepps användningen. Trots ett robust arbete med begreppen förekommer det att centrala begrepp i utredningen inte används helt stringent. Exempelvis menar vi att utredningen inte fördjupar och problematiserar skillnaden mellan marknadsaktörer och civilsamhälle på ett rättvisande sätt, tvärtom behandlades dessa ofta inom en övergripande kategori trots att verktygen för en ändamålsenlig åtskillnad finns närvarande i utredningen.

Vi ställer oss positiva till utredningens förslag att öppna för nya konst- och kulturområden (s. 10) och en välkomnar vidgade begrepp som inte håller fast vid en konserverande kultursyn. Vi ser en stor styrka i om dessa områden formuleras positivt och inkluderande i stället för negativt och därmed avgränsande. En negativ formulering av dessa skulle kunna resultera i skador på befintliga verksamheter, inte minst dessa av regionövergripande karaktär som möjligen är mer svåröverskådliga.

Vi uppfattar en viss problematik i förslaget att inkludera kommunerna som aktiva delar i den nya modellen på grund av kommunernas enormt olika förutsättningar och möjligheter. Även om det är önskvärt att inkludera Stockholm i modellen finns det en risk att små kommuner i inland och glesbygd blir marginaliserade i en sådan modell, i stället för att som idag i viss mån kunna förlita sig på sin region. En sådan situation skulle även kunna leda till än större utmaningar för organisationer samt konst- och kulturformer som inte redan har en stark etablering.

Ax tillstyrker behovet av att anpassa dialogformerna (s. 10), men ser kritiskt på att det saknas tydlighet i hur det fria och ideellt organiserade kulturlivet ska inkluderas i dialogerna i praktiken. I nuläget fungerar inte denna dialog tillfredställande många gånger och av utredningen framgår inga förslag för att förbättra dessa förutsättningar. Eftersom betydande delar av både civilsamhälle och privat sektor inte är delar i modellen behövs både förutsättningar att ingå i dialog likväl som att reella förändringar kan ske baserat på dialogerna. Samverkan, kunskapsutbyte och påverkansmöjligheter behöver lyftas upp på agendan i kultursamverkansmodellen och för detta behövs både förutsättningar och incitament. Ax menar att det i dagsläget föreligger en problematisk situation för riksorganisationerna som förväntas kunna utgöra motpart till 21 mycket olik utformade regioner, inte minst då det i regel saknas resurser för detta.

Ax ser ett behov av ökad tydlighet kring det regionala ansvaret för det fria och ideellt organiserade kulturlivet då vi idag upplever stora variationer av hur (och om) regionernas arbetar med detta. I utredningen framgår inga sådana direkta förslag, vilket gör att en idag mycket otydlig situation skulle bestå. I denna oklarhet blir det särskilt otydligt vilken nivå som har ett ansvar för det fria och ideellt organiserade kulturlivets infrastrukturer, alltså det som inom kulturföreningslivet sträcker sig bortom den enskilda lokala föreningen.

FÖRDJUPANDE RESONEMANG

En kulturpolitisk strategi är nödvändig

Av utredningen framgår att det saknas en strategi för att inkludera det fria och ideellt organiserade kulturlivet och dess infrastrukturer i både den befintliga modellen och i de nya förslagen. Det fria och ideellt organiserade kulturlivets infrastrukturer är vitala för att nå de kulturpolitiska målen och behöver ha hållbara förutsättningar och stödstrukturer i hela trenivåmodellen och i hela landet. Detta gäller alltså såväl för de lokala, de regionala strukturerna som för de regionalt bärande strukturerna, samt för riksförbunden som nationellt bärande. En mångfald av sådana strukturer som verkar på demokratisk grund behövs för att företräda det dynamiska och komplexa kulturlivet.

I en sådan strategi behöver de strukturer som redan finns värnas och förutsättningar tillkomma för tillväxt och förnyelse av demokratiskt formade infrastrukturer. Först då kan dessa strukturer också utgöra egentliga motparter till de regionala institutionerna och de regionala offentligägda strukturerna. Genom detta kan kultursamverkansmodellen få förutsättningar att närma sig de nationella kulturpolitiska målen, i synnerhet delaktighetsmålet.

Vi förordar därför:

- att en utredning tillsätts för att undersöka förutsättningarna för det fria och ideellt organiserade kulturlivets infrastrukturer och uppdras föreslå åtgärder baserade på resultaten för att värna och stärka dessa.
- att en nationell kulturpolitisk strategi för att stärka det fria och ideellt organiserade kulturlivets infrastrukturer tas fram baserad på ovan nämnd utredning.

Svarar modellen mot behoven i det fria och ideellt organiserade kulturlivet?

Utredningen konstaterar inledningsvis att:

”... en bärande tanke är att de förslag vi lämnar ska öppna för en utveckling där kulturen på ett annat sätt än i dag genomsyrar stora delar av samhällsverksamheten. Fler måste få möjlighet att ta del av en större mångfald av kulturyttringar än i dag. Kulturens ekologi är stadd i förändring och kulturpolitiken måste ge utrymme för denna dynamiska utveckling.” (s.9)

Utredningen beskriver därefter i flera stycken detta komplexa ekosystem, tyvärr med lite väl generella penseldrag och ibland med slutsatser som framstår som förhastade eller förenklade.

Ax företräder 23 riksorganisationer inom det fria och ideellt organiserade kulturlivet och kan se ett flertal generella utmaningar över tid, bland annat att:

- Våra infrastrukturer är generellt starkt underfinansierade över tid i hela trenivåmodellen. I huvudsak bör detta ses som ett kulturpolitiskt spørsmål.
- Organisationer vars verksamhet varit etablerad över längre tid drabbas av successiva nedskärningar och bristande utveckling av stöden. Detta drabbar ett historiskt och samtida kulturarv.
- Nya aktörer får inte adekvata stöd eller gehör för sina behov, då stöden tenderar att reserveras för etablerade aktörer (s.k. *inlåsnings*effekt). För vissa konst- och kulturformer

saknas sökbara stöd och i vissa regioner saknas sökbara pengar för infrastrukturer. Detta hämmar utvecklingen, deltagandet och demokratin.

- Det saknas kunskap inom offentligheten, och ofta hos kulturpolitiken, om förutsättningarna för det fria och ideellt organiserade kulturlivets strukturer.

I nuläget är det fria och ideellt organiserade kulturlivet på flera sätt en stark struktur, som överlevt över tid och har sitt fundament i demokratisk organisering. Dessutom finns en stor styrka i det ideella engagemanget. Det är samtidigt viktigt att understryka att detta inte betyder att det är en ekonomiskt stark struktur, vilket tyvärr ofta är en mycket begränsande faktor. Utan dugliga ekonomiska resurser blir de ideella strukturerna försvagade över tid, vilket redan har pågått en lång tid. Vi vill framhålla att även relativt små medel kan få en stor effekt om de riktas på rätt sätt till civilsamhällets infrastrukturer.

Utifrån de nationella kulturpolitiska målen och utredningens förslag så framstår det tydligt att kultursamverkansmodellen inte kommer kunna svara mot behoven i det fria och ideellt organiserade kulturlivet. Det fria och ideellt organiserade kulturlivet är dock den kraft som på allvar kan iscensätta och möjliggöra dessa mål, givet att resurser och förutsättningar ges. Dessutom visar historien att det fria och ideellt organiserade kulturlivet är starkt över tid, att demokratiska strukturer har en stark resiliens och kan förvalta ett kulturarv, såväl historiskt som samtida.

Att svara mot det fria och ideellt organiserade kulturlivets behov

Om kultursamverkansmodellen ska bidra till att fler får ta del av en mångfald av kulturyttringar, och att den kulturpolitiska utblicken ska omfatta den dynamik som det faktiska kulturlivet innefattar, så behövs ett starkt ideellt organiserat kulturliv. Ett sådant ekosystem som beskrivs i utredningen behöver såväl befintliga starka infrastrukturer som förutsättningar för utveckling och tillväxt av nya. De offentliga strukturerna behöver kompletteras med möjligheterna som kan skapas i samverkan med det fria och ideellt organiserade kulturlivet.

Stärkta infrastrukturer i det fria och ideellt organiserade kulturlivet kan ge många positiva effekter. Vi menar att detta skulle leda till:

- Ett stärkt försvar av yttrandefriheten
- Möjliggörande av ett brett deltagande i kulturlivet i hela landet*
- Stärkt demokratiskt inflytande i kulturlivet
- Ett utbud som når medborgare i hela landet
- Fler engagemangstillfällen för kulturlivets yrkesverksamma utövare
- Fler tillfällen och möjligheter för ideellt kulturutövande
- En hög professionell nivå i verksamheterna
- En demokratiskt styrd motpart till det offentliga och marknaden.
- Kunskapsbärande för kulturlivet, i många fall experter inom sina respektive områden
- Sociala värden i samhället

* Det är endast civilsamhällets strukturer som kan addera det som behövs för att nå de kulturpolitiska delaktighetsmålen. Bli pekar Myndigheten för kulturanalys på detta i Kulturens geografi.

Att stärka dessa infrastrukturer innebär dock att det antingen kommer behöva skjutas till medel till dessa strukturer utanför modellen eller att modellen i sig behöver inkludera dessa strukturer på ett annat tydligt sätt.

Det första alternativet skulle innebära från kultursamverkansmodellen separata politiska åtgärder för att stärka strukturerna som inte inkluderas i denna. Sådana åtgärder bör utgå från de behov som det fria kulturlivet har och då särskilt uppmärksamma de behov som finns i det fria och ideellt organiserade kulturlivet, kontra de behov som finns från marknadens aktörer. Dessa bör betraktas som olika delar just på grund av sina olikheter sinsemellan.

Det andra alternativet skulle vara att stärka kultursamverkansmodellen för att inkludera det fria kulturlivets infrastrukturer. Detta innebär en tillförsel av medel i en nysatsning och kontinuerligt för att täcka kostnaderna, likväl som en reglering som motverkar att tillförda medel går till de parter som redan är etablerade i modellen. Omfördelningar inom modellen är även en möjlighet, detta skulle dock kunna leda till betydande skadeverkningar för etablerade aktörer och är inte något vi förespråkar.

Mycket talar för att medel kommer att behöva tillföras kulturlivets övriga infrastrukturer och det framstår som fördelaktigt att göra detta i en annan modell. Förslagsvis där det prioriteras medel till just infrastrukturer på nationell nivå med fokus på det fria och ideellt organiserade kulturlivet. En sådan satsning skulle även ge förutsättningar för dessa strukturer att kunna utgöra mer kraftfulla motparter på regional och även kommunal nivå.

Behovet av tydliga begrepp för inkludering

Vi ser positivt på att utredningen arbetat tydligt med de centrala begrepp som används, särskilt då det är vanligt förekommande med begreppsförvirring både i kulturlivet och kulturpolitiken, vilket ibland får stora konsekvenser. Dock lämnar även denna utredning en hel del att önska när det kommer just till tydlighet kring begrepp.

Det fria kulturlivet i utredningen

Ett exempel är utredningens användning av begreppen *det fria kulturlivet*. Vi vill mena att detta är ett mycket viktigt begrepp att utreda användningen av ordentligt, då dess innebörd ofta varierar i kulturpolitisk kontext. Utredningen definierar det fria kulturlivet nedan:

”När vi i det följande använder begreppet ”det fria kulturlivet” utgår vi från den definition av det allmänna som bland annat används i 1 § museilagen (2017:563).² Enligt museilagen anses egentligen alla verksamheter vara fristående – oavsett vem som finansierar verksamheten i fråga – om inte det allmänna har ett rättsligt bestämmande inflytande över verksamheterna, till exempel genom att utse mer än halva antalet ledamöter i styrelsen eller motsvarande ledningsorgan.” (s.143)

För att tydliggöra den begreppsglidning som sker måste även utredningens definition av professionell kulturskapare lyftas:

”När vi i kapitlet talar om ”professionella kulturskapare” avser vi personer som har hög yrkeskunskap inom sin konst, genom utbildning eller annan erfarenhet, och som försörjer sig på sin konst eller strävar efter att göra det. Detta gäller oavsett om personen i fråga är verksam i det fria kulturlivet eller anställd vid en offentlig kulturinstitution.” (s.144)

Detta sammanställt innebär att det fria kulturlivet är verksamheter som skilda från det offentliga och en professionell utövare kan vara en del av exempelvis det fria kulturlivet eller en offentlig kulturinstitution.

” På regional och lokal nivå bör det huvudsakligen vara upp till respektive region eller kommun att organisera kulturpolitiska diskussioner på det sätt som bedöms mest funktionellt även om det i vissa fall är rimligt att kräva samråd med det fria kulturlivet och de professionella kulturskaparna.” (s.12)

Stycket ovan blir upprepande utifrån utredningens egna definitioner då de professionella kulturskaparna också delvis ingår i det fria kulturlivet. Möjligen försöker utredningen även inkludera de offentliganställda kulturskaparna som viktiga parter vid samråd, men det framstår som att det föreligger en brist i begreppen som används. Eftersom begreppet det fria kulturlivet har en stor bredd finns det en betydande risk för sådana dubbla betydelser vilket skapar oklarhet i vad som egentligen omskrivs eller omtalas.

”Utifrån det tilläggsdirektiv som utredningen fick i april 2023 (se bilaga 2) har en kartläggning genomförts av administrativ resursåtgång i arbetet med kultursamverkansmodellen för stat, region, kommun, kulturverksamheter, kulturskapare och civilsamhälle. Kartläggningen har fokuserat på regionerna där det största arbetet sker men har också uppskattat administrativ resursåtgång för staten, kommunerna, det fria kulturlivet (kulturskaparna och civilsamhället) och kulturverksamheter.” (s. 105)

I detta sammanhang används begreppet för att omfatta kulturskaparna och civilsamhället, vilket alltså utesluter marknadsaktörer, förutom i fallet kulturskapare. Möjligen kan parenteserna utgöra en avgränsning, men i nuvarande text bidrar användningen till intrycket av en begreppsglidning.

”Det finns i dag ingen samlad överblick över kommuner och regioners medelsfördelning till det fria kulturlivet. Att det råder brist på en nationell överblick över kommuner och regioners medelsfördelning till det fria kulturlivet är kopplat till att anslag till fria kulturverksamheter och enskilda kulturskapare hanteras olika i de olika kommunerna och regionerna. Det saknas också en enhetlig terminologi för att beskriva det fria kulturlivet och dess aktörer.” (s.155)

Utredningen konstaterar att en enhetlig terminologi saknas och därför föreslår vi att utredningen tar sig an att göra tydligare definitioner av begreppen. Detta för att motverka olyckliga sammanblandningar och missförstånd kring begreppen, inte bara i utredningen utan även i kulturpolitiken i stort. En tydligare användning av begreppen skulle bidra till att underlätta samtal om kulturpolitisk inkludering och tydliggöra vari olika styrkor och brister föreligger. En tydligare begreppsanvändning har dessutom effekten att det blir lättare att se vem eller vilka som (inte)

inkluderas i kultursamverkansmodellen och huruvida modellen kan svara mot exempelvis det fria och ideellt organiserade kulturlivets behov.

Det fria kulturlivet – grunder för en saklig definition

Det fria kulturlivet omfattar enligt utredningens definition alla verksamheter som inte är offentligt ägda eller styrda i ägarstrukturerna. En negativ formulering av det fria kulturlivet skulle alltså kunna vara "verksamheter som inte innefattas i offentlig sektor". Enbart utifrån denna utgångspunkt bör riskerna med begreppet framstå som tämligen uppenbara.

Med utgångspunkt i samhällssektorerna innefattar det fria kulturlivet civilsamhället, privat sektor och hushållet, därmed inkluderas även de enskilda kulturutövarna alltså privatpersoner som just sådana. Att försöka identifiera vad dessa olika sektorer har gemensamt är förmodligen ingen lätt uppgift och därför inte en väg som vi föreslår.

Däremot vill vi föreslå ett perspektiv där differentiering tvärtom används för att nyansera begreppet. Det finns en nytta i att utövare, skapare, företag och organisationer inte blandas samman i ett övergripande begrepp. Undantaget är förstås de situationer när dessas behov, förutsättningar och möjligheter faktiskt överlappar.

För att åstadkomma mer transparenta begrepp som håller god stringens föreslår vi att både ett infrastrukturperspektiv (organisationsperspektiv) och ett utövarperspektiv läggs an i analysen. Förutom dessa behövs även ett samhällssektorperspektiv där differentieringen mellan privat sektor och civilsamhälle görs tydligt med motiveringen i sektorernas synnerligen olika sätt att fungera.

Som begrepp framstår det fria kulturlivet som oklart om inte dessa aspekter definieras i relation till begreppet först, vilket även bör bidra till en större tydlighet i hur det används.

Ideella organisationer, syften och utövare

Ax menar att den genomgång av begreppen ideellt organiserad kontra ideell kultur som utredningen gör (s. 150–151) är mycket viktig och bidrar till en viktig klarhet i förhållande till civilsamhället. Där organisationsformen är ideell, idéburen, säger detta inget om huruvida verksamheten som sådan är professionell eller huruvida professionella utövare är involverade. Vi menar att det förmodligen är ett arv från den kulturpolitiska användningen av amatörkulturbegreppet som sammankopplar ett utövande på amatörnivå med en organisationsform som därmed uppfattas utgöra en amatörnivå. Sanningen är den att denna sammankoppling länge har varit bristfällig och den bidrar inte till att beskriva saker och ting på ett rättvisande sätt. Ideella organisationer är ofta uppdragsgivare till professionella kulturskapare och det är dessutom ganska vanligt med anställd personal.

Vi vill därför förorda en begreppsanvändning som bygger vidare på denna utgångspunkt och som bättre speglar sakförhållandena i kulturlivet. Ax föreslår att begreppen ideellt verksam och yrkesverksam används för att beskriva utövare. Begreppen är entydiga och kräver närmast ingen förförståelse. Professionell betecknar däremot den person som besitter vissa kunskaper, färdigheter och förhållningssätt i ett visst sammanhang. En professionell person kan vara både yrkesverksam och ideellt verksam.

Avslutningsvis bör även syfte nämnas som den tredje och sista dimensionen av det ideella. Att något görs med ett ideellt syfte innebär att det är på frivillig grund som syftet formulerats. Summerat utgör de ideella dimensionerna alltså organisationsform, syfte och utövande – dessa går absolut inte nödvändigtvis hand i hand i alla lägen, varav uttryck såsom ideell kultur är mer förvirrande än klargörande.

Stockholm
2024-03-27

Hadrian Prett
Ordförande
Ax – Kulturorganisationer i samverkan